Memòria mapa de patrimoni cultural

Polinyà

Ainhoa Pancorbo Picó

Setembre 2021

Diputació Barcelona

MEMÒRIA

Mapa de Patrimoni Cultural de Polinyà (Vallès Occidental)

Ainhoa Pancorbo Picó

Barcelona, 28 de juny de 2021

INDEX

1. Presentació
2. Agraïments
3. Context geogràfic i històric
   3.1. El medi físic
   3.2. Demografia i economia
   3.3. Síntesi històrica
   3.4. Toponímia i escut municipal
4. Metodologia
   4.1. Marc teòric
   4.2. Model d'inventari
   4.3. Mètode de treball
5. Resultats de l'estudi
   5.1. Elements fitxats
   5.2. El patrimoni immoble
   5.3. El patrimoni moble
   5.4. El patrimoni documental
   5.5. Patrimoni immaterial
   5.6. Patrimoni natural
   5.7. Estat actual dels elements inventariats
   5.8. Elements no fitxats
6. Bibliografia

CRÈDITS

Nom del projecte	Mapa de Patrimoni Cultural
Població i comarca	Polinyà, vallès Occidental
Promoció i finançament	Oficina de Patrimoni Cultural (Diputació de Barcelona)
	Ajuntament de Polinyà
Autora:	Ainhoa Pancorbo Picó
Supervisió:	Pedro Barbado Mariscal
Dates d'execució	Desembre de 2020 – juny de 2021

1.PRESENTACIÓ

La memòria que teniu a les mans s'emmarca dins del programa *Estudis i projectes de Patrimoni Cultural*, promogut per l'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC) de la Diputació de Barcelona.

L'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC) de la Diputació de Barcelona és un Servei especialitzat en la cooperació i promoció del patrimoni cultural local i organitzat a partir de l'articulació d'un seguit de xarxes territorials i programes sectorials que posen a l'abast dels municipis un conjunt de serveis de suport en l'organització, gestió, conservació, tractament, difusió i comunicació de béns patrimonials arreu del territori. Un dels seus objectius principals és donar suport a les polítiques i estratègies dels ajuntaments en relació amb la conservació, la recerca, la difusió i la dinamització dels béns patrimonials del seu territori. En aquesta línia, es duen a terme una sèrie d'actuacions per facilitar a les administracions locals la presa de decisions sobre el patrimoni, entre les quals es troba la promoció de la realització dels Mapes de Patrimoni Cultural Local.

A banda d'un recull exhaustiu de les dades existents sobre el patrimoni cultural del municipi, entre els objectius dels Mapes de Patrimoni cal destacar la captació exhaustiva de dades sobre el patrimoni cultural del municipi i la valorització dels elements fitxats per tal de poder prendre les mesures més adients per a la seva protecció i conservació.

L'Ajuntament de Polinyà, interessat en disposar d'una eina de coneixement dels elements patrimonials del municipi, va sol·licitar-la a l'Oficina de Patrimoni Cultural, amb qui va signar l'any 2020 un conveni per procedir a la seva realització. El resultat és la memòria que teniu a les mans, encarregada a qui signa, historiadora i arqueòloga, sota la coordinació de Pedro Barbado, tècnic de l'OPC i realitzada entre els mesos de gener i juny de 2021.

Consulta del fons Marata de l'arxiu municipal

2. AGRAÏMENTS

La realització del Mapa de Patrimoni de Polinyà ha comptat amb la col·laboració d'una sèrie de persones els coneixements de les quals han estat indispensables per a la realització d'aquest treball. En primer lloc, volem agrair a l'Ajuntament de Polinyà en seu interès en contribuir a la valorització del seu patrimoni cultural i natural i també per facilitar-nos les gestions amb els ciutadans del municipi. En aquest sentit volem destacar la implicació del regidor de Patrimoni, José Emilio Litrán Cuadrado, que, a més, ens ha acompanyat en alguna visita i ha mirat de facilitar-nos l'accés als propietaris d'algunes parcel·les. Així mateix, també volem agrair a la Sra. Alícia García Gutiérrez, tècnica de l'arxiu municipal, designada des de l'ajuntament per tal de coordinar els treballs i posar-nos en contacte amb totes aquelles persones que ens poguessin proporcionar informació per a l'elaboració del mapa. Li agraïm a més que ens hagi proporcionat els catàlegs previs existents a l'arxiu, com ara el de camins i el d'arbres d'interès local, i que ens hagi acompanyat en el recorregut del camí de Sant Jaume, en la visita a l'església parroquial i al cementiri de Polinyà i a la masia de can Monistrol, malgrat els nombrosos compromisos i els contratemps que la pandèmia ha ocasionat en el dia a dia dels treballs.

De manera molt especial, volem agrair la generositat, el temps i la paciència a l'hora de respondre als nostres dubtes, així com per obrir-nos les portes de casa seva, als senyors Lluís i Toni Costa, de can Querol, Josep Estadella, de can Rovira i Pilar Margenat, de can Marquès, així com també als propietaris de can Maurí. A Montse Sala, qui ens ha respost amablement a totes les preguntes relacionades amb les manifestacions festives, a en Miquel de ca l'Enriqueta, a Antònia Juvé.

No podem deixar d'agrair també l'atenció i amabilitat de tot el personal del museu geològic del seminari de Barcelona, del museu d'Història de Sabadell i del museu diocesà de Barcelona per la seva amabilitat, temps i explicacions.

Finalment també volem donar les gràcies a Pedro Barbado Mariscal, tècnic de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, per la coordinació, la paciència, la facilitació de dades i l'ajut en resolució els dubtes sorgits durant l'elaboració del treball.

3. CONTEXT GEOGRÀFIC I HISTÒRIC

3.1.El medi físic

El municipi de Polinyà té una extensió de 9,93 m^2 i es troba situat a llevant de la comarca del Vallès Occidental. Limita amb els municipis de Palau-solità i Plegamans a l'est; Santa perpètua de Mogoda a l'est i sud; Sentmenat al nord i Sabadell a l'oest.

El terme, eminentment urbà, és travessat de sud a nord per les carreteres B-142 i B142z, paral·leles a una distància mitjana de prop de 700 m entre sí. A migdia, aquest eix parteix de la B-140, que enllaça Santa Perpètua de Mogoda amb Sabadell, mentre que al nord, comunica també perpendicularment amb la C-155, que enllaça l'extrem de migdia de Palau-solità i Plegamans, a llevant, amb el nucli del Poble Nou primer i Sabadell després.

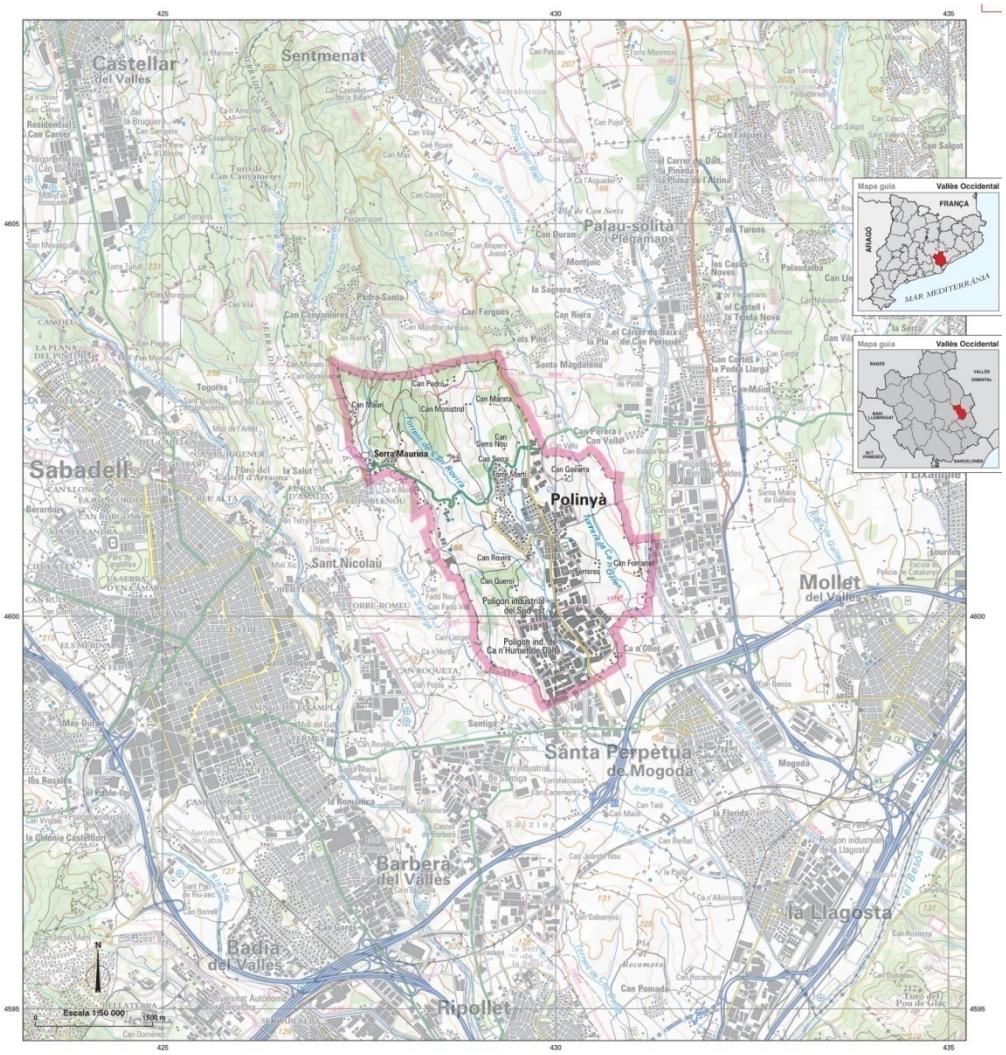

Terme municipal de Polinyà (Nomenclàtor Oficial de toponímia major de Catalunya)

Així mateix és regat per rieres de poc cabdal, que pertanyen a la conca hidrogràfica del riu Besós, com el torrent de can Rovira, la riera de Polinyà, pel torrent de can Serra i pel de ca n'Oller, que discorren més o menys paral·lels entre sí en sentit nord-oest a sud-est.

Presenta en l'actualitat un contrast evident entre el nucli habitat pròpiament dit, concentrat entorn a les antigues vies de comunicació i avui majoritàriament entre la C-155 al nord, B-142 a l'est i la BV-1421 a l'oest i al sud; la urbanització de Serra Maurina, situada a l'extrem nord-oeccidental del municipi; els polígons industrials, concentrats principalment al sud (ca n'Humet, sud-est) i al nord-est (can Gavarra, nord-est) i la zona agrària, lliure en gran part d'edificacions, evident al límit de ponent, a l'entorn dels masos de can Querol i can Rovira, i en tot l'extrem de tramuntana, al nord de la carretera C-155, territori articulat entorn als masos de can Monistrol i can Pedró; i en una petita franja a ponent, on troben can Fontanet i ca n'Oller, aquesta darrera formant part ja del terme municipal de Santa perpètua de Mogoda.

3.2. El context geològic

La depressió del Vallès-Penedès es troba a la part central del marge continental català, formant part del marge nord-occidental de la conca catalano-balear-. La seva estratificació es caracteritza per una sèrie consistent principalment en sistemes de ventalls al·luvials d'edats diverses amb un reompliment format per tres unitats principals:

- Complexos continentals inferiors: dipòsits de sistemes al·luvials i lacustres d'edat Ramblià – Aragonià inferior.
- Unitats del complex marí i de transició: successions de diverses edats que registren el desenvolupament d'una àmplia varietat de dispositius sedimentaris marins i transicionals, formats en les etapes evolutives de la depressió en les que es van produir les transgressiuons marines.
- Complexos Continentals Superiors: dipòsits de sistemes al·luvials (Aragonià mitjà a Turolià)

Al vallès Occidental es distingeixen diversos ventalls al·luvials que tenen la seva capçalera a la Serralada Prelitoral i s'estenen cap al sud amb materials grollers a les zones proximals i llims i argiles a les zones distals. Aquests sistemes són, d'oest a est, el Sistema d'Olesa-les fonts, el sistema de Terrassa-Viladecavalls, el Sistema de Castellar del Vallès i el Sistema de Sentmenat.

En el reompliment sedimentari de la depressió també es reconèixen dipòsits de poc gruix pliocènics, pleistocènics i holocènics, sobre les superfícies erosives excavades en el substrat preneògen i neògen.

3.3.Demografia i economia

El nucli del poble està situat a la plana, a una alçada de 158 m.s.n.m., molt proper a la carretera que va de Sabadell a Granollers i a 4 quilòmetres de l'àrea d'influència del municipi de Sabadell. Va sorgir entorn a la primitiva església de Sant Salvador de Polinyà i es va anar desenvolupant entorn al camí que hi passava.

El terme té nombrosos masos d'interès com són el de can Maurí, can Garcia, can Marata, can Monistrol, Can Gavarra, can Querol o ca n'Alzina, que, a més d'altres masos, avui enderrocats, en el seu moment van articular el territori conformant la xarxa d'hàbitat dispers en contrast amb el nucli primigeni de la població. Avui, gran part d'aquests masos han estat rehabilitats, bé com a restaurants (can Coll, Can Maurí, ca n'Alzina, torre Martí), bé com a hípiques, activitat ben present al municipi (Can Monistrol, can Padró, ca n'Alzina)

Els primers recomptes de població de Polinyà els coneixem a través dels fogatges efectuats per a la recaptació d'impostos, que comptaven la població a través de focs o famílies, que constituïen unitats contributives. Es coneixen concretament els fogatges de 1497, amb 17 focs; el de 1515, amb 20 i el de 1553, amb 18 focs.

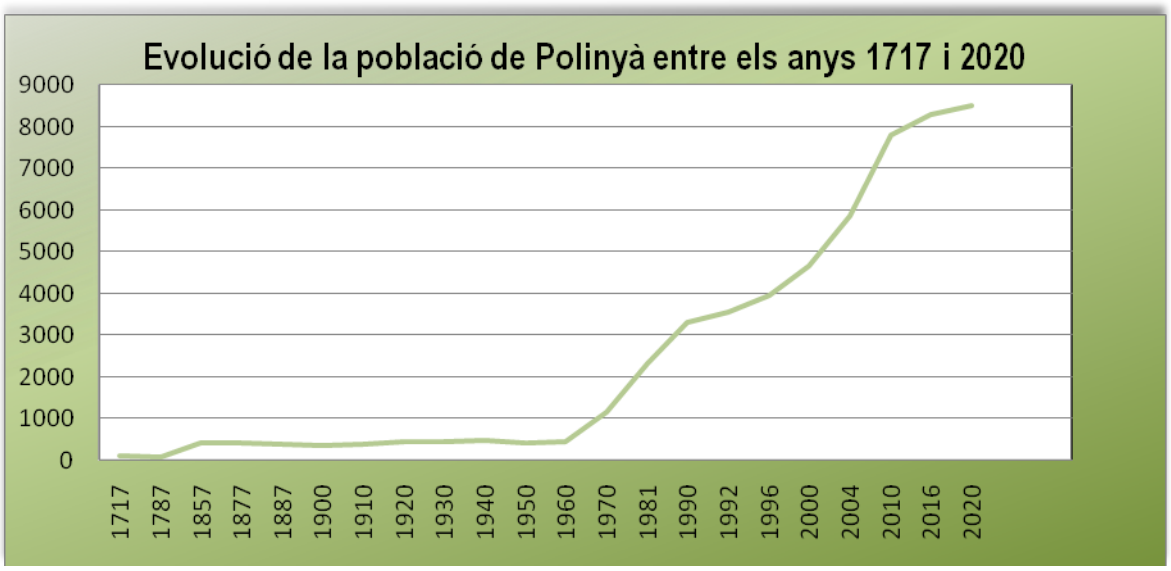

Font: Institut d'Estadística de Catalunya

Quan al nombre d'habitants, l'any 1717 Polinyà en tenia 134, xifra que l'any 1857 s'havia multiplicat per tres. Aquesta xifra, entre els 400 i els 450 es va anar mantenint amb algun pic a l'alça o a la baixa fins a la dècada de 1970, quan va començar a experimentar novament un gran augment associat directament amb la instal·lació de les primeres fàbriques a Polinyà i a l'arribada de la primeres onades d'immigració. Així, l'any 1970 ja es comptaven 1.168 habitants i a principis de la dècada següent eren 2.321, augmentant de forma progressiva als anys següents: 3.306 habitants l'any 1990, 4.657 habitants l'any 2000, 7.798, l'any 2010 i 8.504 l'any 2020, amb una densitat de població actualment de 922,2 habitants

per km2 concentrada espacialment al nucli central del municipi. Veiem com entre 1990 i 2010 aquest creixement era important, mentre que a partir d'aquell any, tot i que continuat, el creiexement ha estat més sostingut.

La població està actualment gairebé igualada per sexes, amb una lleugera superioritat dels homes (4.320 l'any 2020) respecte de les dones (4.184 l'any 2020). Per franges d'edat, és remarcable un menor nombre de dones entre els 0 i els 54 anys, tendència que s'inverteix a partir d'aquesta edat.

El municipi ha estat històricament de tradició agrícola – amb predomini de la vinya, el cereal i l'horta- i ramader, amb presència abundant de masses de bosc. Cal destacar l'abundant presència d'ametllers i com a tret diferencial el cultiu de mongetes del ganxet -filaires- i de melons, que encara avui perdura. El nucli de població es va desenvolupar a l'entorn de l'església parroquial de Sant Salvador de Polinyà, que es va anar desplaçant a llevant de la riera de Polinyà, on encara romanen els únics carrers que se li coneixien a principis del segle XX, el carrer de Ramoneda, el del Pont i el del Sol. Resultats d'aquesta duplicitat a banda i banda de la riera, encara es manté en el parlar del Polinyà els termes de Polinyà de Dalt i Polinyà de Baix, on es coneixia llavors l'existència de comerciats, dues modistes, dos barbers, un forner, un ferrer... en un teixit comercial bàsic on, d'acord amb les fonts orals, el metge havia de venir en bicicleta des de santa Perpètua de Mogoda.

Entorn a aquests dos pols, el nucli urbà es va anar desenvolupant, naixent un tercer pol de poblament a tramuntana, entorn a can Serra. Aquestes tres àrees de poblament constitueixen avui el nucli urbà de Polinyà que, durant la primera meitat del segle passat, disposava d'un ampli territori circumdant articulat per l'hàbitat dispers, que en algun cas és el resultats de l'evolució d'establiments anteriors. En aquest sentit, l'any 1930 es llisten les masies de can Llibre, can Maurí, can Serra, can padró, Duran, Rosas, Fontanet, Garcia, Humet, Torre Martí, Gavarra, Anglada, Marata, Coll, Monistrol, Farreras, Querol i Rovira.

El nucli urbà de Polinyà des del capdamunt de la Serra

Aquesta situació va començar a canviar a partir de la dècada de 1960, quan s'inicia una profunda remodelació produïda a partir de la instal·lació de les primeres fàbriques i empreses que acabaran constituint el teixit industrial actual. De l'existència d'alguna petita fàbrica tèxtil dedicada al cotó i d'alguna bòvila d'abast reduït, es va passar a la instal·lació de forma progressiva, de diverses indústries, majoritàriament procedents de Barcelona. A la instal·lació d'Inerga, el 1959, la van seguir Acoposa, Tofoga, Pravantia.... i conseqüentment, va caldre augmentar la superfície edificable per a ús industrial, principalment amb terres que el compte de Caldes tenia a l'entorn de can Rovira, can Garcia, can Anglada o can Gavarra, produint-se el seguit de requalificacions i reparcel·lacions que donarien lloc al polígon de ca n'Humet i després ampliant el radi d'ocupació industrial cap a llevant.

Aquest primer "boom" industrial va comportar l'arribada d'una gran onada immigratòria a la cerca de treball que al mateix temps va comportar un gran creixement del sector de la construcció, resultant el nucli urbà actual.

3.4. Síntesi històrica

Els vestigis més antics localitzats a Polinyà són de caire paleontològic i corresponen a diverses restes fòssils del miocè conegudes des dels anys setanta. Alberdi (1971) ja fa referència a la localització de restes diverses entre les quals destaquen les corresponents a un mastodont (*tetralophodon longinostris)* gairebé complet, les quals van ser recuperades el mes d'octubre de 1965 en els terrenys del que seria la fàbrica de material elèctric de Mario Guerin i dipositades al Museu de Geologia del Seminari de Barcelona. D'altra banda, també es disposa de l'estudi fet per Santafè-Llopis i Casanovas-Cladellas (1992) en relació a les restes de tres espècies diferents de rinoceronts posades al descobert per una esllavissada ocorreguda el 1988 en un dels polígons industrials propers a la població.

L'any 2002 es van recuperar també restes de tortugues fòssils al polígon de ca N'Humet, restes que són relativament abundants a la fossa del Vallès-Penedès. No ho són tant però les anomenades tortugues gegants com les localitzades al polígon.

L'any 1965, en el decurs de la construcció de la fàbrica Guerin, es van localitzar les restes d'un mastodont. Foto: Museu geològic del Seminari de Barcelona.

Tot i que el territori és propici a l'establiment humà, es dóna un buit d'informació important en relació a la prehistòria a la zona, de tal manera que probablement o bé no han estat detectades en el decurs de les obres efectuades el segle passat, o bé resten encara per localitzar. Val a dir que coneixem únicament en aquest sentit el jaciment arqueològic del polígon industrial de llevant, que va ser datat entre el neolític i el bronze antic, i els jaciments de la Serra de la salut, can Querol i can Padró, aquests darrers localitzats abans de la creació del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i dels quals tenim, per tant, ben poques dades.

Pel que fa a l'època romana els jaciments són més abundants, essent ben treballat l'assentament romà de can Oller, en part al terme municipal de Santa Perpètua de Mogoda, la probable vil·la de can Marata o l'assentament de ca n'Alzina, en gran part situat al terme municipal de Sabadell, jaciments vinculats tots al pas de la via Augusta per Polinyà. D'altra banda, tot i tractar-se de restes més esparses cal tenir presents les troballes efectuades d'aquest mateix període a ca n'Humet, can Maurí, a la transformadora d'escombraries a tocar de l'absis de l'església de Polinyà.

Ceràmica procedent de can Marata

Els estudis realitzats sobre la xarxa viària en època romana al seu pas pel Vallès a partir del trajecte dels *Vasos Apol·linars* o de *Vicarello*[1] i dels *Itineraris d'Antonino*[2] fan referència a mansions prop de Polinyà. En aquest sentit, l'itinerari, seguint els vasos Apol·linars, sortiria de Semproniana (Granollers) el camí enfilaria cap a Polinyà passant pel barri de Gallecs, Palau-Solità i la Granja Pla; un cop a Polinyà enfilaria cap a *Arragone* (La Salut).

[1] Vasos cilíndrics amb una forma que imita un mil·liari que porten escrits els noms de les estacuions i parades (mansions) existents en el camí que anava de Roma a Cadis. La seva cronología se situa al segle I.
[2] Documents del segle II amb les carreteres i parades que anaven des de Roma a tot l'imperi.

Aquesta via seria la que a Caldes de Malavella es bifurcaria de la Via Augusta i aniria per l'interior passant per les mansions de *Seterras* (Hostalric), *Praetorio* (Ilinars o la Roca), *Semproniana, Arragone, Ad Fines* (Martorell) i ja fins a *Tarraco*.

El topònim Polinyà, permet suposar l'existència d'un important *fundus* romà a la contrada. Al segle X s'esmenta a la documentació medieval com a *Pauleniano* i *Polignano*, derivant de l'antropònim llatí *Paulinus*. Per tant, *Paulinus* (Paulí) podria haver estat el nom del propietari d'una antiga vil·la romana,que va donar nom -des *de Villa Pauliniani o Pauliniano*- a l'actual Polinyà, si més no, des del Baix Imperi.

D'altra banda, durant el segle X, el diplomatari de Polinyà també documenta el nom de Flavia, muller de Sabró. Aquest nom, d'origen romà perviu a Polinyà en època medieval (Alturo, 1985: 110), indici de la continuïtat de poblament. Com passa arreu del país, les grans vil·les del Baix Imperi van donar lloc, en època alt medieval, a un nou model de poblament caracteritzat pel poblament dispers de pagesos a l'entorn de les parròquies. Un d'aquests vilatges medievals va néixer a Polinyà, al capdamunt d'un suau turó entre la riera de Polinyà i el Torrent de can Rovira, on s'hi va construir l'església i el seu cementiri, ja al segle X, i la corresponent sagrera al seu voltant. Aquest primer nucli medieval, del qual se'n van començar a conèixer dades a partir de les excavacions efectuades l'any 1999, es situava al turó en direcció a llevant, cap a la riera de Polinyà, i es va anar desenvolupant també a l'entorn sobretot dels carrers de sant Salvador i Major, i en direcció al carrer del Sol.

La primera menció del terme de Polinyà data de l'any 969, quan deixa de ser propietat comtal. I és que el Comte Borrell II venia la vila (*Villa que dicitur Pauleniano*) a Galí (Galindo), que passa a ser des d'aquest moment *dominus* o senyor de Polinyà (doc, copiat S. XVIII ADB, Fons Santa Anna). La transacció consisteix en que Galí assumeix no només la propietat dels béns immobles que conté la finca, sinó també els drets fiscals sobre el territori. Posteriorment, l'any 981, Galí feia hereva testamentària a la seva esposa Ementgarda. Coneixem una tercera menció del terme, del 973. Per tant, sabem que al darrer terç del segle X, Galí i la seva muller eren propietaris de Polinyà, però només d'una part, compartint el terme amb d'altres propietaris, petits aloers que ho devien ser al menys des del segle X.

A partir del segle XI coneixem nous propietaris a Polinyà, de caire eclesiàstic. Sabem per un document datat l'any 1005 que un tal Gomar donava a la Catedral de Barcelona una casa i terrenys de Polinyà. Segons un altre document de l'any 1031, els marmessors d'Hug Llobet donaven al Monestir de Sant Cugat una vinya de Polinyà. I coneixem també una altra donació, consignada el 1068, per la qual Udalric Gausfred i la seva dona Ermessenda donaven una propietat, amb terres, vinya, arbreda, rec i cap de rec, al lloc de Meserata (avui Can Marata), a l'església de Sant Miquel de Barcelona.

Sembla doncs que ja en el segle XI el senyors feudal del terme de Polinyà van ser de la família Bonfill-Santa Coloma. El primer senyor de Polinyà d'aquesta nissaga (després de Galí i els seus successors hauria estat Bonfill Odesind (1033?-1067). Els seus fills Berenguer Bonfill, primer, i després el segon fill,

Guillem Bonfill de Santa Coloma (mort el 1112), en van esdevenir també senyors. El 1138 Bernat Guillem de Santa Coloma, fill de l'anterior, també donava diners a l'església de Polinyà. Aquest moria el 1138 i el succeïa el seu fill Guillem de Santa Coloma (que mor el 1138), i a aquest, algú amb el mateix nom, que moria el 1195. El 1197, la germana d'aquest darrer, Berenguera de Santa Coloma, casada amb Bernat de Papiol, traspassava a la canònica de Santa Eulàlia del Camp, de Barcelona, tots els drets sobre Polinyà, passant a ser d'aquesta manera, la darrera propietària de la família Santa Coloma.

A partir de finals del segle XII, el terme de Polinyà va passar doncs a dependre de la Canònica de Santa Eulàlia del Camp, depenent al seu torn del Bisbat de Barcelona. I la Canònica, passava a custodiar doncs tota la documentació del terme, anterior i posterior. Es tracta d'un fons documental molt notable, incloent els fons de la família senyorial dels Santa Coloma. Quan la Canònica de Santa Eulàlia del Camp va desaparèixer, el fons va acabar a mans del Monestir de Santa Anna de Barcelona (segle XV). Gràcies a això i a l'estudi que en va realitzar Jesús Alturo (1985), que es pot disposar avui de gran part de la informació referent als segles X, XI i XII. De fet, Polinyà és el primer poble d'Europa amb un diplomatari publicat.

A partir d'aquest moment, la informació que tenim del terme és molt menor, ja que les èpoques baix medieval i moderna per a Polinyà no han estat objecte d'estudi pormenoritzat, com és el cas de l'època altmedieval. De ben segur, però, es desenvoluparia a partir dels nucli urbà esmentat d'una banda i, de l'altre, a partir de les masies disperses que es trobaven arreu del territori, essent existents en aquell període probablement can Gavarra, can Marata, can Monistrol, can Rovira, can Querol, cal Farreras i can Serra. D'aquestes, la gran majoria presenten refaccions d'època moderna, que són les que ens n'han pervingut fins a dia d'avui.

A l'interior de can Maurí es conserven elements arquitectònic clarament medievals, mentre que l'exterior correspon a les èpoques moderna i contemporània.

En el cadastre de Patiño, de l'any 1756 s'esmenten ja totes elles i algunes més, avui desaparegudes, seguint el següent ordre: can Farreras, ca n'Humet de Baix, ca n'Humet de Dalt, can Carol, can Anglada, can Padró, can Coll, can Serra, can Gavarra, can Marata, can Rovira, can Monistrol, can Maurí, can Marquès, can Fàbregas, can Vilardell.

Aquesta realitat es mantindria en el decurs de la segona meitat del segle XVIII i al llarg del segle XIX per, al segle XX, començar a canviar de forma vertiginosa, a partir de la redistribució de terres i la instal·lació de fàbriques i naus, sobretot a partir dels anys 1960, fet que comportaria una onada immigratòria que requeriria una resposta a nivell constructiu, amb l'aparició de nous habitatges que s'anirien sobreposant als que s'haurien anat mantenir des d'època baix medieval.

Detall d'una de les pàgines del cadastre de Patiño, conservat a l'arxiu municipal

3.5. Toponímia i escut municipal

Com s'ha vist, la primera menció a la localitat de Polinyà es troba en una escriptura expedida 15 d'abril de l'any 969, pel qual els comtes Borrell II i Letgarda venien a Galí els drets públics sobre la vila de Polinyà (*Villa que dicitur Pauleniano*). Aquest topònim permet deduir el nom del primer detentor conegut de la vila o, segons Alturo, fins i tot potser el seu fundador, Paulí.

L'escut del poble és caironat d'argent, amb un món d'atzur cintrat amb un cercle horitzontal i mig cercle superior vertical, tots dos d'or cimat amb una creu de gules, Per timbre, una corona mural de poble d'or.

Antigament el món d'atzur es trobava orlat amb dues branques de llorer de sinople creuades pel tronc i per les puntes, que es va voler incorporar en l'escut aprovat l'any 1995 però que finalment es va descartar, per ser únicament el mon el motiu més antic, aparegut als segells de l'Ajuntament de Polinyà ja des de l'any 1812 i fins a l'any 1849 com a motiu únic.

Va ser aprovat el 2 de març de 1995 i publicat al DOGC el dia 13 del mateix mes amb el número 2023.

La bandera va ser aprovada el més de març de 2012 després de passar per un procés participatiu. Tot i que inicialment, en l'informe vexil·lològic efectuat l'any 2004 per Armand de Fluvià, es proposava que hi constés el món blau fosc cintrat i creuat de groc de l'escut, finalment es va aprovar com segueix: "bandera apaïsada, de proporcions dos d'alt i tres d'ample (2 x 3), blanc a la primera meitat vertical i a continuació amb un pal groc de gruoi 1/9 de la llargària del drap i la resta blau clar amb una faixa groga de gruix 1/6 de l'alçària del mateix drap al centre".

4. METODOLOGIA

4.1. Marc teòric

El Mapa de Patrimoni Cultural Local és una eina de coneixement del conjunt dels béns patrimonials d'un municipi determinat, des d'una concepció àmplia del patrimoni cultural. La seva finalitat és la recopilació exhaustiva de tots els elements susceptibles de ser reconeguts com a rellevants o singulars d'aquella població pels seus valors naturals, històrics, artístics, simbòlics i/o identitaris.

A tals efectes, l'Oficina de Patrimoni Cultural ha establert una metodologia concreta on es recullen totes les accepcions possibles establertes. Així, l'eina bàsica de treball és un inventari elaborat a partir d'una base de dades que consta d'una fitxa per cada bé catalogat. La base de dades, a banda de recollir la informació relativa als elements patrimonials, també permet classificar-los en diferents categories, extreure'n anàlisis més generals i realitzar estudis estadístics a fi i efecte de fer-ne les valoracions corresponents, tant a nivell individual com a nivell global o atenent a trets més específics, com l'estat de conservació, el nivell de protecció que tenen o la seva cronologia.

El Mapa de Patrimoni Cultural Local és, doncs, una eina que facilita a l'Ajuntament i a la població del municipi en general l'accés a la informació detallada de cada element patrimonial. D'aquesta manera, es converteix en un mitjà de coneixement, però també és primordial per a l'establiment de mesures destinades a la protecció i conservació dels béns culturals, així com per a la planificació dels projectes de rendibilització social. En aquest sentit, és un instrument molt útil a l'hora d'elaborar projectes de difusió i dinamització cultural: rutes didàctiques o turístiques, publicacions, jornades de debat, conferències, etc. També es recomana tenir-lo en compte en futures modificacions del planejament urbanístic, en la planificació de senyalització i/o en la coordinació de programes conjunts amb municipis veïns.

Una de les característiques d'aquesta eina de treball és la seva flexibilitat per adaptar-se a les circumstàncies conjunturals de cada municipi. Per tant, es pot realitzar un mapa de patrimoni personalitzat que permet aproximar-se de manera més acurada a la realitat patrimonial de cada població i el seu entorn immediat. Es tracta d'un instrument dinàmic que permet afegir o descartar elements quan es consideri oportú ja sigui per l'aparició d'elements desconeguts en el moment de la realització del treball (nous jaciments arqueològics, donacions de col·leccions, etc.), o bé en el cas que s'hagin de suprimir elements per robatori, destrucció natural o antròpica, o canvis de criteris.

Cal entendre els Mapes de Patrimoni Cultural Local com a documents que recullen la informació sobre tot el patrimoni existent al municipi o relacionat amb ell, a partir d'una base de dades que relaciona cada element patrimonial amb unes coordenades que l'ubiquen en un espai concret. Ara bé, no s'han de confondre amb treballs de recerca que contemplen objectius científics elaborats a partir de plantejaments concrets o hipòtesis que cal corroborar. Ni pretenen fer una història del municipi, ni fer una anàlisi de l'evolució social o econòmica, ni un estudi estadístic o demogràfic d'aquell poble.

Tampoc es tracta de catàlegs del patrimoni arquitectònic o urbanístic del municipi amb una normativa associada de protecció. Per tant, no té cap influència ni transcendència en la protecció urbanística d'un bé o element, tot i que sí que poden servir com a document base per a futures catalogacions.

A partir d'aquest treball es poden gestionar i implementar futures polítiques culturals o patrimonials, programar recerques o elaborar plans de protecció urbanístics, però sempre com un punt d'inici, sense capacitat legal ni normativa.

4.2. Model d'inventari

El mapa del patrimoni local contempla cinc àmbits temàtics i diversos tipus d'elements. El patrimoni inclòs en el treball s'estructura amb la següent tipologia:

1.-Patrimoni immoble
- 1.1- Edificis
- 1.2- Conjunts arquitectònics
- 1.3- Elements arquitectònics
- 1.4- Jaciments arqueològics
- 1.5- Obra civil

2.-Patrimoni moble
- 2.1- Elements urbans
- 2.2- Objectes
- 2.3- Col·leccions

3.- Patrimoni documental
- 3.1- Fons d'imatges
- 3.2- Fons documental
- 3.3- Fons bibliogràfic

4.-Patrimoni immaterial
- 4.1- Manifestacions festives
- 4.2- Tècniques artesanals
- 4.3- Tradició oral
- 4.4- Música i dansa
- 4.5- Costumari

5.-Patrimoni natural
- 5.1- Zones d'interès natural
- 5.2- Espècimens botànics singulars
- 5.3-Jaciments paleontològics

L'eina bàsica que inclou tota la informació recollida sobre els béns patrimonials del municipi és la web de Mapes de Patrimoni Cultural, on es poden bolcar directament totes les dades obtingudes al camp per cada un dels elements fitxats. El model de fitxa del programa comprèn els següents camps

d'informació: Número de Fitxa; Codi; Àmbit; Denominació; Lloc/Adreça; Titularitat; Propietat; Tipologia; Ús Actual; Descripció; Observacions; Estat de conservació; Notes conservació; Autor; Any; Estil/Època; Segle; Emplaçament; UTM X; UTM Y; Altitud;; Accés; Núm. Negatiu; Fitxes associades; Historia; Bibliografia; Nº Inventari Generalitat; Protecció; Vincle; Autor de la fitxa; Data de registre; Data de modificació; i fins a un màxim de tres fotografies.

Alguns dels camps contenen un desplegable que permet optar entre uns continguts preestablerts per l'OPC, fet que reverteix en una major operativitat en el posterior tractament de les dades. Es tracta dels camps d'Àmbit, Codi, Tipologia i Titularitat. Pel que fa al primer d'aquests camps, es contemplen cinc àmbits temàtics i diversos tipus d'elements, de tal manera que els béns patrimonials es classifiquen segons la següent tipologia:

4.3. Programa de treball

Per realitzar l'inventari es va adoptar una metodologia de treball estructurada en tres etapes principals, segons estableix el Plec de Prescripcions Tècniques de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona.

Fase 1. Documentació prèvia

El primer pas en l'elaboració d'aquest treball ha estat la recerca documental d'inventaris existents, arxius, biblioteques i serveis oficials on hi ha informació referent al patrimoni cultural. Aquesta tasca s'ha dut a terme mitjançant la recerca bibliogràfica en la que apareixen referenciats aquests elements patrimonials, en diferents biblioteques i arxius. També s'han consultat diferents inventaris i estudis que recollien elements del municipi. Entre els fons més destacats pel fet d'haver aportat informació per a la realització del Mapa de Patrimoni de Polinyà, es troben els següents catàlegs o inventaris:

Entitat	Departament i unitat administrativa
Inventari de patrimoni arquitectònic IPA	Servei de Patrimoni Arquitectònic Departament de Cultura
Inventari del patrimoni arqueològic i Paleontològic. CCAA	Servei d'Arqueologia i Paleontologia Departament de Cultura
Inventari de rellotges de sol dels Països catalans	Societat Catalana de gnomòtica
Sistema d'informació Territorial Municipal (SITMUN)	Oficina Tècnica de Cartografia i SIG Local. Diputació de Barcelona
Goigs	Amics dels goigs
Pobles de Catalunya	Iniciativa del Centre d'Estudis i Divulgació del Patrimoni (CEDIP)

Quant a la bibliografia genèrica, consta annexa al final d'aquest estudi i consisteix en les col·leccions de referència en aquests casos, com ara la Catalunya Romànica de l'Enciclopèdia Catalana o l'Inventari d'esglésies de l'Arxiu Gavin. No hi ha però, cap volum dedicat a la història del municipi i, si bé l'any 2002 es va aprovar un pla general d'ordenació urbana, aquest no disposa de catàleg de béns protegits.

De caire més específic, Polinyà disposa del Diplomatari estudiat i publicat per Jesús Alturo i Perucho, un aplec de 124 textos dels segles X, XI i XII que proporciones una informació cabdal per al coneixement del poble en època medieval. El mateix autor va dur a terme, a partir del diplomatari, diversos articles en relació al mateix període, entre els quals destaca un estudi de la toponímia de Polinyà.

També han proporcionat un gran volum d'informació les memòries de les intervencions arqueològiques realitzades al municipi, de les quals cinc es poden consultar en línia i la resta són de consulta pública a la biblioteca del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, al Palau Moja de Barcelona. Sense oblidar els articles publicats en relació a les troballes de caire tan antropològic com arqueològic.

L'estudi de les fonts del rodal de Sabadell elaborat per Ricard Molins ens ha permès també enriquir el mapa. Finalment, l'Ajuntament ens ha proporcionat dos treballs que ens han permès ampliar la memòria que teniu a les mans. D'una banda, el catàleg de camins municipals de Polinyà, encarregat a l'Àrea de Territori i Sostenibilitat de la Diputació de Barcelona i lliurat l'any 2013, i el catàleg dels arbres d'interès local de Polinyà, elaborat l'any 2020 per Eliseu Paisatgista. Val a dir que des de l'Ajuntament es va impulsar l'any 2008 l'estudi i recerca de les fonts històriques contemporànies de Polinyà, sobre les quals hi treballen tant Alícia García des de l'arxiu municipal com Benjamín Benedicto, interessats principalment en els esdeveniments associats a la Guerra Civil.

Polinyà disposa també d'un recull de fotografies d'entre 1930 i 1970 publicades l'any 1995 per iniciativa del Museu Històric Municipal de Polinyà amb edició a cura de l'Ajuntament de Polinyà, que ha estat molt útil de cara a entendre la realitat dels polinyanencs tot just fa uns 50 anys i poder veure encara alguns dels elements que avui ja no hi són. Finalment, un altre document de gran interès pel que fa a la primera meitat del segle XX és la sèrie de quatre gravacions que sota el títol "Les veus del nostre poble" es van realitzar entre els anys 2010 i 2015 i que es van preparar i presentar en públic entre el juliol de 2013 i el 2016 amb el format de DVD de prop de 60 minuts de duració cadascun.

La consulta i el buidatge d'aquests arxius, inventaris i fons bibliogràfics i documentals va permetre elaborar un primer llistat provisional d'elements, el qual va ser contrastat amb la responsable del seguiment per part de l'Ajuntament i amb l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, així com amb alguns dels informants que han col·laborat durant la realització del present treball.

Pel que fa a la planimetria emprada, s'ha utilitzat els mapes virtuals de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, de Polinyà: topogràfic de 1:50.000; topogràfic de 1:25.000; topogràfic de 1:5.000; ortofotoimatge de 1:5.000, ortofotoimatge de 1:25.000. També s'ha consultat la planimetria del SITMUN i l'Hipermapa de Catalunya.

Fase 2. Treball de camp

Aquesta tasca és la més laboriosa, indispensable per a la recollida de dades i la descripció dels béns patrimonials. D'aquesta manera s'han cercat, localitzat i visitat els diferents edificis, les fonts, els jaciments arqueològics, les masies i tot aquell patrimoni immoble, moble i natural que havia de figurar al Mapa. S'ha comptat amb la col·laboració d'aquells veïns i propietaris amb qui des de l'Ajuntament se'ns ha posat en contacte. En d'altres casos, no ha estat possible entrar dins les finques.

Pel que fa a les manifestacions festives com les Festes Majors, els Tres Tombs o el Ball de Gitanes, la pandèmia no ens ha permès assistir-hi i ens aquests casos les fotografies aportades no han estat efectuades en el decurs de l'elaboració del mapa de patrimoni, sinó que han estat proporcionades de l'arxiu municipal i corresponen a anys anteriors.

La visita *in situ* és necessària, en primer lloc, per poder situar geogràficament els elements amb precisió, utilitzant sistema geodèsic de referència ETRS89. En aquest sentit ens hem ajudat del GPS del mòbil i dels mapes en línia de l'Institut Cartogràfic de Catalunya. En el cas del patrimoni immaterial s'han indicat les coordenades del lloc on succeeix de forma preeminent. Per als goigs, les coordenades s'han situat a l'església on es canta el que encara perviu, el de Sant Sebastià. En el cas d'elements immobles que abasten una gran superfície, com ara el camí de Sant Jaume i d'algun jaciment arqueològic s'han apuntat les coordenades d'un punt central o intermedi. Pel que fa a col·leccions que es troben fora del municipi, si bé consta l'adreça de l'indret on es troben, les coordenades corresponent a l'Ajuntament.

La visita també és necessària per a l'hora de descriure el bé i de contrastar informacions recopilades en la fase prèvia, moment en què poden ser detectats alguns canvis que cal esmentar. És el cas d'edificis que s'hagin pogut enderrocar o de béns restaurats o bé que les fotografies de què disposàvem ens han permès determinar un deteriorament o bé algun tipus d'arranjament en l'intèrval de temps entre la foto i la visita. En aquests casos, aquesta informació s'ha especificat en l'apartat d'observacions.

Tots els elements visitats han estat fotografiats amb mitjans digitals, tasca per a la qual ha estat cabdal el contacte de l'Ajuntament per tal de poder apropar-nos el màxim possible als edificis fitxats.

Fase 3. Treball de gabinet

La darrera fase del treball ha consistit en la redacció de les fitxes de cada bé a partir de les dades obtingudes en el decurs de les fases prèvies. Finalment, la present memòria s'ha redactat un cop bolcada tota la informació a les fitxes corresponents.

En el cas d'elements ja inventariats per la Generalitat sempre que ha estat possible, s'ha mantingut la mateixa nomenclatura. En el cas d'elements amb més d'un nom, s'ha prioritzat el més conegut per a la qual cosa s'ha consultat la propietat. És el cas del Jaciment de ca n'Oller (enlloc del camp d'en Ventura Oller), de can Querol (enlloc de can Carol).

.

5.RESULTATS DE L'ESTUDI

5.1. Elements fitxats

S'han fitxat un total de 77 elements del patrimoni cultural de Polinyà. En destaquem quantitativament els elements de patrimoni immoble, especialment els edificis (16), els elements arquitectònics (9) i els jaciments arqueològics (15). És menys nombrós el patrimoni moble, documental o natural, tret d'alguns espècimens d'arbres prèviament catalogats per encàrrec de l'Ajuntament..

Àmbits i tipologies	Codi	Nombre	%	Nombre	%
PATRIMONI IMMOBLE		46	60%		
Edificis	1.1			14	30%
Conjunts arquitectònics	1.2			3	7%
Elements arquitectònics	1.3			10	22%
Jaciments arqueològics	1.5			14	30%
Obra Civil	1.5			5	11%
PATRIMONI MOBLE		8	10%		
Elements urbans	2.1			3	37,5%
Objectes	2.2			0	
Col·leccions	2.3			5	62,5%
PATRIMONI DOCUMENTAL		2	3%		
Fons d'imatges	3.1			0	
Fons documentals	3.2			1	50%
Fons bibliogràfics	3.3			1	50%
PATRIMONI IMMATERIAL		9	12%		
Manifestacions festives	4.1			3	33%
Tècniques artesanals	4.2			2	22%
Tradició oral	4.3			1	11%
Música i dansa	4.4			3	33%
Costumari	4.5			0	
PATRIMONI NATURAL		12	15 %		
Jaciments paleontològics	5.1			3	25%
Espècimens botànics	5.2			9	75%%
TOTALS		77	100%	77	100%

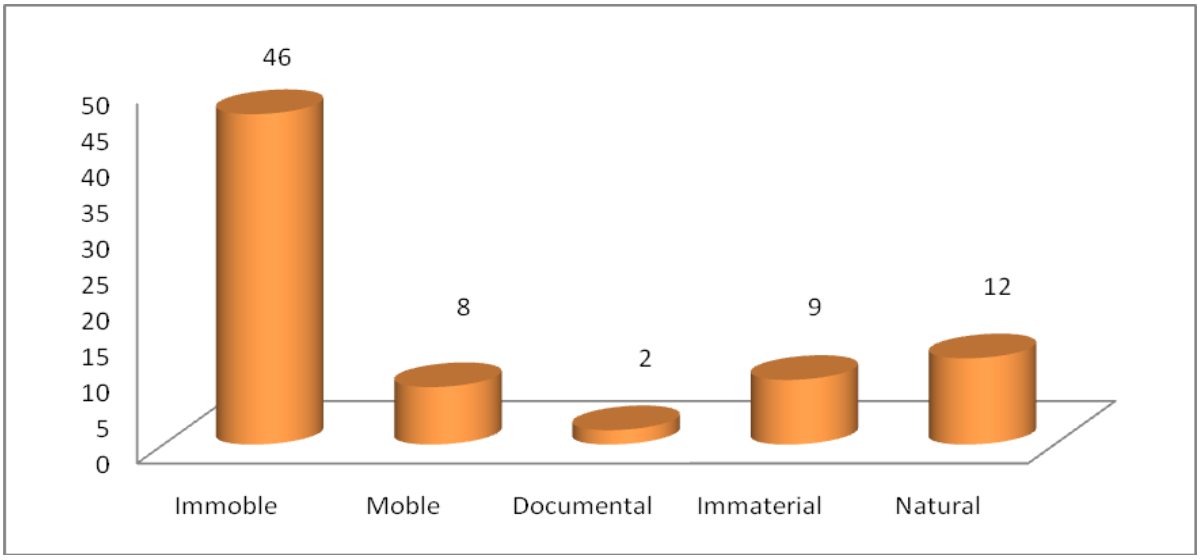

S'ha tingut en compte reunir el màxim nombre d'elements identificadors del terme incloent tot allò que podia tenir un valor patrimonial històric o de diferenciació. S'ha procurat obtenir el màxim d'informació de cada element de forma individual i de la relació amb el seu entorn per tal de mostrar la importància de cada element com a quelcom característic i definitori d'aquest territori. Però cal assenyalar que no s'han inclòs tots els elements detectats sinó que s'ha fet una selecció envers els següents criteris:

1. S'han inventariat tots els elements que prèviament havien estat compilats en altres inventaris, essent els que han proporcionat un major nombre d'elements els inventaris de patrimoni arquitectònic i arqueològic de la Generalitat de Catalunya i el de rellotges de sol de la societat de gnomònica.
2. S'han inventariat els elements mobles, immobles o naturals destacables perla seva singularitat històrica, artística, etnològica, identitària i/o simbòlica. En aquest sentit, pel que fa als espècimens botànics se n'han seleccionat 9 d'entre els 39 catalogats per Eliseu Paisatgista per encàrrec de l'Ajuntament de Polinyà. Altrament, les estadístiques s'haguessin vist massa alterades.
3. S'han inventariat els dos fons documentals amb més importància per al municipi, el del mateix arxiu municipal, que recull còpia de la documentació del comarcal, i l'aplegat en el Diplomatari publicat per Jesús Alturo.
4. S'han inventariat les manifestacions festives, musicals i de tradició que són representatives i identificatives del terme.
5. Es cataloguen automàticament tots els elements que disposen de protecció legal: (BCIN i BCIL segons la Generalitat o les Normes Subsidiàries del municipi), que en el cas de Polinyà és únicament l'església de Sant Salvador; els espais naturals protegits (PEIN, ZEPA, Xarxa Natura 2000, etc.), els jaciments arqueològics (Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya), i edificis inventariats prèviament (Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya).

En el procés de selecció s'han descartat aquells elements que no reuneixen els requisits necessaris per formar-ne part. A trets generals, i tenint en compte els criteris establerts per l'OPC, s'ha decidit no fer fitxa dels elements patrimonials poc representatius per un d'aquests motius:

- No se n'ha pogut confirmar l'existència, com és el cas de dues mines esmentades per les fonts orals.
- Han perdut aquelles característiques que n'havien motivat la catalogació, com ha estat el cas de l'enderroc de can Marata, can Serra o can Farreres

D'altra banda, s'ha optat per incloure aquí la masia de ca n'Alzina i el jaciment arqueològic que hi ha a la seva parcel·la, malgrat que part de les construccions i la majoria del jaciment formen part del municipi de Sabadell.

INVENTARI	ELEMENTS
Inventari de Patrimoni Arquitectònic (IPA)	13 – 3
Inventari de Patrimoni Arqueològic (CCAA)	13 + 1
Inventari de rellotges de sol	7 – 2

Finalment, hi ha una sèrie d'elements que no són mai fitxats ni apareixen a l'apartat d'elements no fitxats. Es tracta dels següents casos:

- Entitats i associacions culturals, socials o esportives
- L'escut municipal
- Personatges il·lustres
- Manifestacions festives que es celebren habitualment al conjunt del territori català i que no tenen cap tret distintiu o característic.

5.2. Patrimoni immoble

Dins d'aquesta categoria s'inclouen tots aquells edificis considerats singulars pel seu valor monumental, artístic, històric, etnològic, identitari, religiós, industrial o simbòlic. Seguint el Plec de Prescripcions Tècniques de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, el patrimoni immoble s'ha classificat en cinc tipologies.

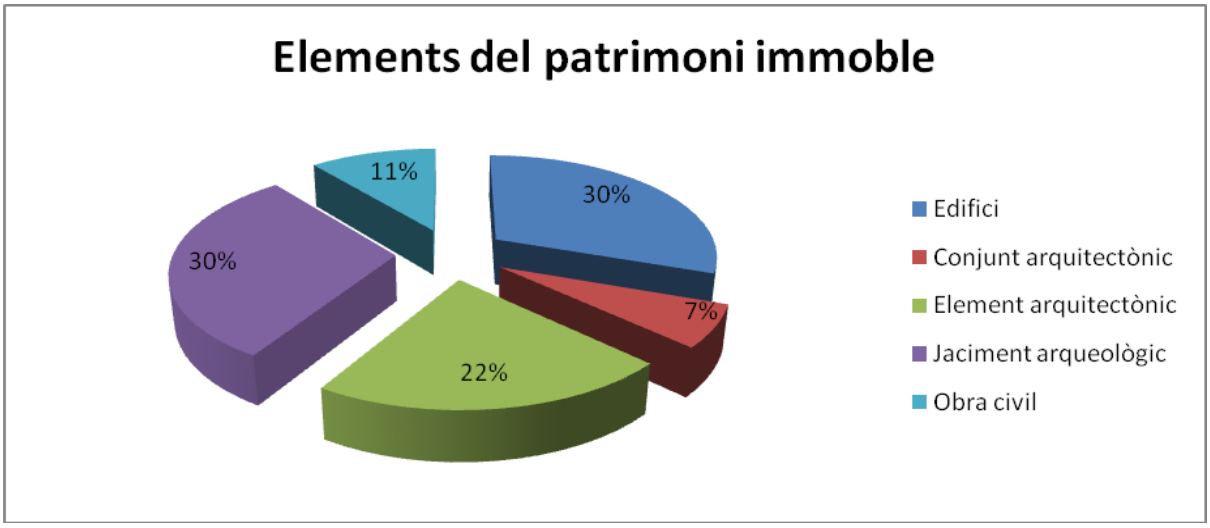

Edificis

Tipologia entesa com a construcció unitària, tant formal com volumètricament. En aquesta tipologia s'han inventariat un total de 14 edificis, dels quals 7 són masies ubicades majoritàriament als extrems nord-oest i est del municipi, 2 corresponen a l'antiga i a la moderna església parroquial de Sant Salvador, 3 a cases del nucli urbà, 1 pou de glaç que no ha pogut ser visitat, 1 forn terrisser i el cementiri.

De tots aquests elements, l'únic protegit com a BCIL, per acord del Ple de l'Ajuntament del 26 de novembre de 2018, és l'església parroquial de Sant Salvador. Es tracta d'un edifici que va ser objecte, l'any 2000, de restauració i d'una intervenció arqueològica en extensió en tota la seva nau que va donar resultats de gran interès per a la interpretació no només de l'edifici en sí sinó també del mateix nucli de Polinyà fel fet de revelar-se com el seu nucli primigeni. Així, en relació al temple parroquial, s'han obert cinc fitxes, dues pels edificis romànic i el neoclàssic, una per les pintures, que es troben majoritàriament al Museu Diocesà de Barcelona, una pel jaciment localitzat a l'interior del temple l'any 1999 i una darrera identificant el material romà localitzat a l'exterior de l'ansis durant la primera meitat del segle XX.

A les intervencions esmentades cal afegir l'estudi en profunditat dels documents que s'apleguen en el Diplomatari de Jesús Alturo, i l'anàlisi per part del mateix autor, de les pintures murals localitzades a l'absis del temple. Tot plegat resulta en un bon coneixement de l'edifici i del seu context en època medieval.

Interior de l'església romànica de Sant Salvador, des de ponent

Uns altres elements molt destacats del conjunt d'edificis fitxats, tant per la seva entitat, com per la seva antiguitat són les masies esmentades, que en tres casos, el de Torre Martí, el de can Fontanet i el de can Querol, s'han considerat com a conjunts arquitectònics per la quantitat i interès de les construccions annexes. Val a dir que en la majoria de les fitxes elaborades aquestes masies s'han adscrit majoritàriament a l'època moderna, ja sigui pel seu aspecte general com per fet de trobar-s'hi algun element arquitectònic o data que permeti situar-les en aquest període. Tanmateix, molts d'aquests elements poden ser considerats com corresponents al gòtic tardà i, en tot cas, la majoria d'aquestes construccions són originàriament d'època medieval. Ben probablement, si s'estudiessin amb deteniment, algunes de les seves parts podrien ser considerades de cronologia anterior, com és el cas d'algunes portes interiors de can Maurí. En aquest sentit, si bé el nucli primigeni de la vila disposa de força informació per a un estudi aprofundit no és el cas del mon rural i la seva articulació en època medieval a partir de les seves masies.

Com s'ha indicat anteriorment, en la selecció dels elements fitxats de patrimoni immoble, s'ha partit bàsicament de l'inventari de patrimoni arquitectònic de la Generalitat de Catalunya, on consten 13 masies. D'aquestes, 3 han estat enderrocades amb posterioritat a la redacció de l'inventari, entre 1996 i 2006. D'altra banda, s'han tingut en compte també els edificis inventariats en la web de Pobles de Catalunya, que, a banda dels esmentats permetien incloure dos edifici més, ca n'Alzina i can Maurí. Tot i que han estat ambdues recentment restaurades, encara conserven la seva estructura a l'exterior i, en

el cas de can Maurí, a la qual s'ha pogut accedir, molts elements d'interès també a l'interior. Cal també tenir presents dos edificis a l'interior del nucli urbà, que són la Germandat, tant pel seu passat com per la seva significació històrica, i el transformador de "cal Miquel vidu", pel fet de ser un element de principis de finals de la segona dècada del segle passat que va significar un canvi important en l'evolució de la vila: l'arribada de la llum, l'any 1919.

Durant el treball de camp s'han detectat també elements dels quals no teníem coneixement previ a partir dels inventaris esmentats, com són un pou de glaç i un forn terrisser. Així com sorprèn que el forn hagi estat adequat per a la visita i no consti enlloc, el pou de glaç roman desconegut per gairebé tothom, ja que únicament ca ser localitzat després dels incendis de 1992 i poc després va tornar a quedar emmascarat per la vegetació. Tot i que no ens hi hem pogut atansar en el decurs dels treballs, s'ha optar per incloure'l en el mapa.

En termes generals, el patrimoni immoble documentat com a edifici és el reflex del caràcter eminentment rural que ha tingut Polinyà fins ben entrada la dècada de 1960.

Façana principal de can Monistrol

Conjunts arquitectònics

Formats per l'agrupació física de diferents edificis i elements arquitectònics que es poden entendre solidàriament pels seus valors formals i volumètrics, s'han fitxat com a conjunts arquitectònics tres cases per l'entitat dels elements que envoltaven l'edifici principal. En dos cass, el de can Querol i el de can Fontanet, per tractar-se del fruit de la seva evolució al llarg del temps, que permet fer-se una idea de l'entitat del mas, i per ocupar una superfície considerable del conjunt. En l'altre, el de torre Martí, per simbolitzar el fenomen de torre d'estiueig de principis de segle, amb tots els àmbits necessaris tant pels amos com pel servei i fins i tot amb una torre d'aigua de maó cuit que encara conserva la maquinària.

Elements arquitectònics

Part d'un conjunt o d'un edifici que per sí mateix té prou valor com per destacar-lo o que se n'ha separat per algun motiu i es troba en un altre lloc. S'han inclòs en aquest grup 10 elements:, 5 rellotges de sol (el de can Monistrol, el de can Marquès, el de l'església de Sant Salvador, el de ca l'Enriqueta i el del passatge del carrer Major); 1 font (la de can Monistrol), la creu del Padró de l'església, el portal i les finestres que van ser guardades de l'enderroc de can Marata i les pintures murals de l'absis de sant Salvador, que es troben al museu diocesà de Barcelona.

Jaciments arqueològics

Restes o vestigis del passat de qualsevol tipus i cronologia. S'han documentat un total de 14 jaciments arqueològics d'entre els tots consten en l'Inventari de Patrimoni Arqueològic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (CC.AA), que va ser revisada l'any 1989. Com s'ha vist més amunt, 3 són jaciments paleontològics (ca n'Humet, el Polígon Nord-est i can Gavarra) i un, el jaciment de ca n'Alzina, està inclòs en el terme municipal de Sabadell i no pas en el de Polinyà. En tractar-se d'una parcel·la en part situada en el municipi objecte d'aquest treball i desconèixer els límits del jaciment esmentat, s'ha optat per incloure'l al mapa.

La majoria dels jaciments arqueològics són d'època romana i s'han de posar en relació amb un d'ells, la via romana que travessava Polinyà des de Palau-Solità i Plegamans i en direcció a Sabadell. D'aquesta manera és ben probable que calgui identificar els jaciments de ca n'Oller i can Marata com a restes de vil·les romanes associades al pas de la via per aquest indret. No es descarta que d'altres d'aquests jaciments, més desconeguts per saber-ne únicament a partir de les notes escrites en algun moment del segon terç del segle passat, formin part del mateix conjunt.

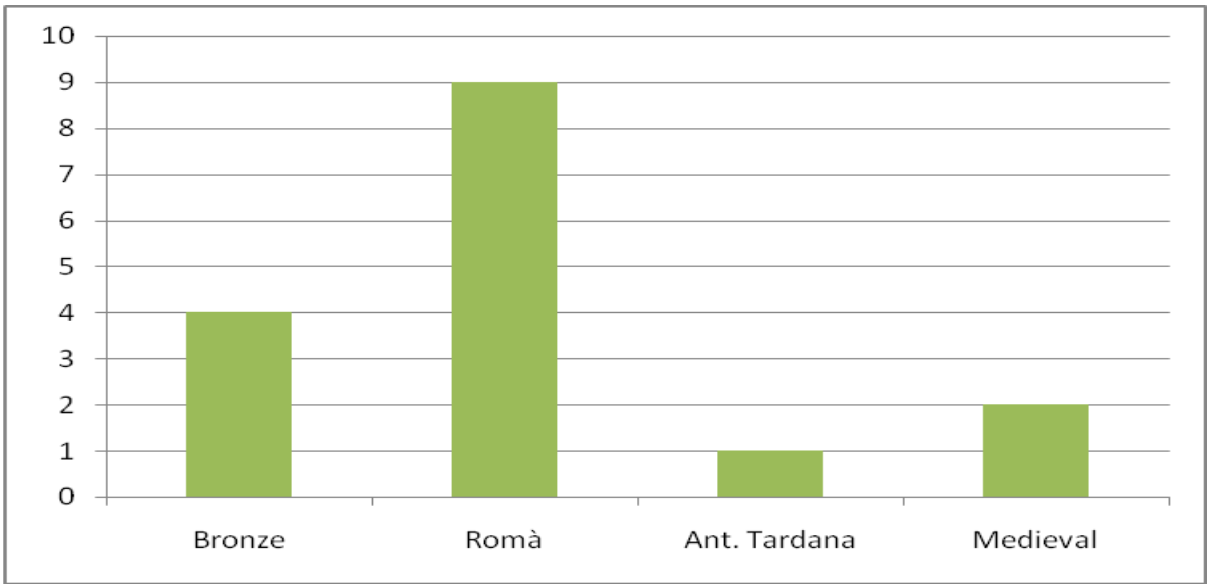

Un cas similar és el de les tombes de cal padró, ja que en el moment de la seva excavació no van proporcionar cap material que permetés situar-les de forma més precisa que entre els segles III i VII.

Finalment es localitzen dos jaciments de cronologia medieval, essent aquest període el predominant en el cas de l'església parroquial de sant Salvador, en tot el seu ventall cronològic i, de forma més residual al jaciment de ca n'Oller, que, eminentment de cronologia romana, presentava també estructures més esparses de cronologia medieval sobre posades sobre l'assentament romà.

Obra civil

Dins d'aquesta tipologia, consistent en obres d'enginyeria de caràcter públic o comunal, s'han fitxat 5 elements: L'aqüeducte de can Oller, el camí de Sant Jaume, la mina de can Querol i les mines amb pou de can Llibre i can Garcia. Val a dir que d'aquests elements no s'ha pogut accedir a cap de les tres mines. A la de can Querol per trobar-se emboscada, la de cal Garcia per trobar-se precintada després de rebre un impacte que n'ha malmès parcialment la boca i en el cas de cal Llibre per no haver accedit a l'interior de la parcel·la. Tanmateix els elements visibles des de l'exterior i en el cas de can Querol, les fonts orals, han estat elements de pes per incorporar-les al mapa. A can Garcia es conserva, restaurat també el pou i a can Llibre és visible des de la carreter el molí de vent aiguader.

Pel que fa a l'aqüeducte del torrent de ca n'Oller, es troba força ben conservat i el camí de sant Jaume s'ha anat recuperant i, tot i no trobar-se ara per ara cap dels trams empedrats no es descarta aquesta possibilitat.

Aqüeducte del torrent de ca n'Oller

5.3.El patrimoni moble

És aquell que es pot traslladar sense perjudicar el propi element ni cap bé immoble al qual estigui unit. Dins aquest àmbit es distingeixen tres categories:

- Els elements urbans, és a dir, aquells monuments o elements commemoratius o ornamentals instal·lats a la via pública.
- Els objectes com a elements singulars.
- Les col·leccions que, per la seva singularitat, tenen un interès especial.

Es tracta d'un dels dos grups actualment amb menys representació al mapa, ja que s'han fitxat únicament com a elements urbans dos escultures o monuments de cronologia molt recent, com són els monuments a Rafael Casanova, de l'any 2016 i a la bomba que fornia d'aigua Polinyà, el 2018; i la font de la Mare de Déu. Pel que fa a les col·leccions, s'ha fitxat l'antiga col·lecció del Museu, molt heterogènia, la d'eines del camp i la vida quotidiana de can Monistrol, que actualment s'està inventariant, la de material arqueològic del museu de Sabadell, la de l'Institut català de Paleontologia Miquel Crusafont i les restes del mastodont trobat als anys seixanta i que es conserva avui al museu geològic del Seminari de Barcelona.

"La bomba" l'any 1930. Va ser enderrocada a la dècada de 1990, en urbanitzar el sector. Foto extreta d'"Història gràfica de Polinyà, p. 66.

5.4.El patrimoni documental

Pertanyen a aquesta categoria els fons d'imatges, fons documentals i fons bibliogràfics. Els primers fan referència a sèries d'imatges (fotografies, films, etc.) d'un fons o d'una col·lecció classificada segons criteris temàtics o de propietat. Els fons documentals són sèries de documents conservats en un arxiu, que pot ser de titularitat pública o privada. S'entén com a fons bibliogràfics aquelles sèries de llibres que formen part d'un arxiu, biblioteca o col·lecció i que tinguin un valor històric i, per tant, patrimonial.

En aquest àmbit s'han documentat únicament un fons documental i un de bibliogràfic, ja que si bé s'han localitzat fotografies esparses en alguns arxius o particulars, aquestes no poden considerar-se fons i no es coneixen fons bibliogràfics que facin referència o es trobin associats d'alguna manera al municipi. Són de gran interès però, els documents aplegats al Diplomatari de Polinyà, de cronologia medieval, i el fons documental que es conserva a l'Arxiu Municipal de Polinyà, majoritàriament d'època moderna i contemporània.

Es tracta d'un conjunt que ha de créixer amb l'elaboració de futurs estudis documentals i amb les col·leccions els que es puguin conservar en les masies a les quals no s'ha pogut accedir.

5.5.El patrimoni immaterial

Inclou les manifestacions festives, tècniques artesanals, tradició oral, música, dansa i costumari. Dins l'apartat de manifestacions festives es recullen les festes populars locals que destaquen per alguna activitat singular específica dins la festa, formin part o no del cicle festiu anual, religiós o laic. D'aquesta manera, no s'inventarien les festes que se celebren habitualment a tots els municipis i que no presenten cap particularitat que la diferenciï de la mateixa festivitat celebrada en una altra població, llevat de la Festa Major. Pel que fa a les tècniques artesanals, s'inventarien aquelles manifestacions singulars i específiques de la localitat o el seu entorn, en relació als oficis, a l'artesania, a la gastronomia, etc. S'entén com a tradició oral qualsevol referència d'origen no literari (transmesa oralment tot i que es pot haver publicat) relacionada amb llocs o elements del terme: contes, llegendes, etc.

L'àmbit del patrimoni immaterial també contempla les manifestacions musicals tradicionals singulars i específiques de la localitat, tant si es representen actualment com si s'han perdut. Finalment, en l'apartat de costumari es documenten aquelles maneres d'actuar o de fer, comportaments socials o actituds pròpies del municipi, ja estiguin en ús o bé s'hagin perdut.

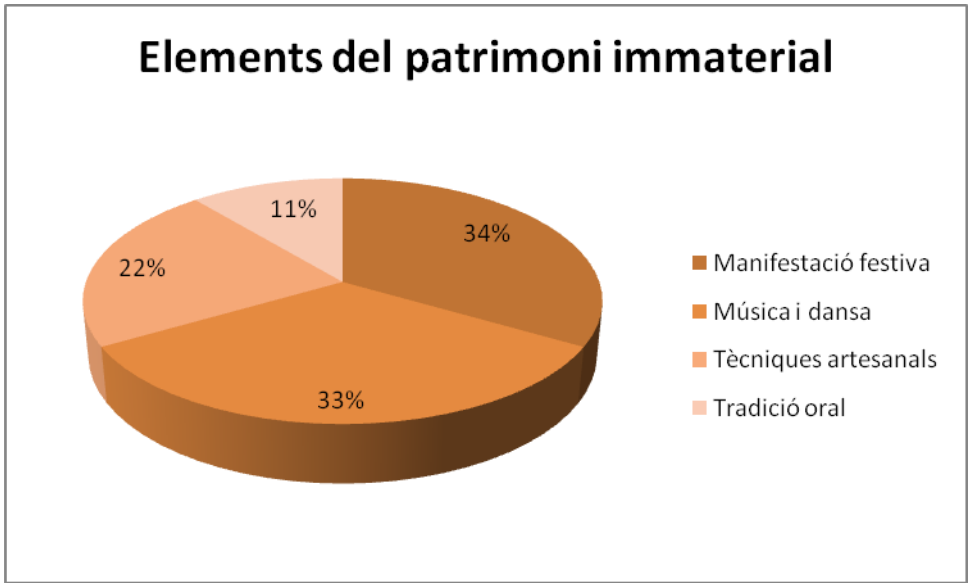

En aquest apartat s'han inventariat 9 elements. D'una banda, i com a manifestacions festives s'han recollit les Festes Majors d'estiu i d'Hivern i els Tres Tombs, essent aquesta darrera una festivitat força arrelada, amb una entitat que se'n cuida. Com a música i dansa, s'han inclòs en el mapa els dos goigs, el de sant Salvador i el de Sant Sebastià, tot i que el primer s'ha perdut i ja no es canta; i el ball de Gitanes, que, amb una trentena de balladors és a Polinyà una tradició força viva. S'inclouen en l'apartat de tècniques artesanals la Trobada de puntaires, en què hi intervenen artesans d'arreu del país i la tradició de la cerca d'aigua subterrània per mitjà de la radiestèsia, els anomenats saurins. A mitjan segle passat sembla que gràcies a ells es van obrir diversos pous a Polinyà. Malauradament, no s'ha pogut documentar aquesta tècnica amb l'amplitud que haguéssim volgut. Polinyà fins fa ben poc era conegut per la seva manca d'aigua i els saurins, dos que les fonts orals hagin informat, havien trobat aigua per mitjà de vareta, pèndol i monedes, i, per tant, facilitat l'obertura de pous a Polinyà.

Com a tradició oral, la que fa de l'Escolanet de Polinyà, el malnom de Jaume Alboquers, que segons la documentació escrita acompanyava al famós bandoler Perot lo Lladre, protagonista del bandolerisme al municipi. Tot que no se n'ha pogut determinar la relació amb Polinyà, el malnom amb el qual se'l coneix és ben indicatiu d'alguna relació amb el municipi. La tradició oral s'ha encarregat d'establir aquesta relació.

5.6. El patrimoni natural

S'hi recullen les zones d'interès, els espècimens botànics singulars i els jaciments paleontològics. La primera fa referència a aquells indrets amb un valor singular donat per les seves característiques botàniques, ecològiques, zoològiques, geomorfològiques o paisatgístiques, encara que hagin estat creades o alterades per actuacions antròpiques. Polinyà no té declarades zones PEIN o altres espais naturals protegits ni tampoc cap espècimen botànic que hagi estat considerat arbre monumental.

Tanmateix, l'any passat l'Ajuntament va encarregar un catàleg d'arbres d'interès local a Eliseu Guillamón, que va resultar en un document on consten 39 arbres catalogats. No es tracta d'arbres monumentals però que sí tenen certa importància a nivell local. Incorporar-los tots hagués descompensat la realitat dels elements a fitxar i, per tant, s'han incorporat aquells 9 o bé que han estat esmentats per les fonts orals de forma específica o bé que així s'ha considerat per tractar-se de punts de trobada o elements de referència per algun motiu.

D'altra banda cal incloure en aquest apartat, com a jaciments paleontològics, el de ca n'Humet, el de can Gavarra i el del Polígob Nord-est, els materials dels quals es troben avui al museu de l'Institut Català de Paleontologia Miquel Crusafont, inclòs en el mapa com a col·lecció.

5.7. Estat actual dels elements inventariats

Titularitat

La titularitat dels béns és essencialment privada. Aquests elevats percentatges no són pas cap anomalia que es produeixi en aquest municipi, sinó que pobles de característiques similars tenen el mateix comportament. Aquest extrem és rellevant a l'hora d'establir qualsevol iniciativa orientada a promocionar el patrimoni del poble, ja sigui de manera individualitzada, o per establir qualsevol xarxa que posi en relació diferents elements. Cal doncs, tenir present que aquestes iniciatives han d'estar col·legiades amb els legítims propietaris.

També es corre el perill de confiar única i exclusivament en el propietari dels béns com a únic responsable de la conservació d'aquests béns. Sense el concurs de l'administració difícilment es podrà sostenir un patrimoni tan ric i variat. Però que estiguin en mans particulars no vol dir que siguin elements mancats de protecció legal, com es veurà en el següent apartat.

Protecció legal

Al municipi de Polinyà no hi ha cap element protegit com a Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN), la màxima figura legal de protecció patrimonial d'acord amb la Llei 9/1993 de 30 de setembre del Patrimoni Cultural Català.

Sí disposa d'un Bé d'Interès Local, corresponent a l'església romànica de Sant Salvador de Polinyà, protecció aprovada per Acord de l'Ajuntament el 26 de novembre de 2018.

Pel que fa al patrimoni arqueològic és protegit genèricament per la Llei 9/1993, i, a més, el Decret 78/2002, de 5 de març, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic (DOGC 3594 i 3915) en concreta i defineix la protecció específica. A Polinyà, com s'ha vist, hi ha 14 jaciments arqueològics que són els que consten a l'Inventari de Patrimoni Arqueològic.

Val a dir però, que, de forma genèrica, tots els elements del patrimoni cultural són protegits per laLlei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC núm. 1807), que en l'Article 1 estableix que "el patrimoni cultural català és integrat per tots els béns mobles o immobles relacionats amb la història i la cultura de Catalunya que per llur valor històric, artístic, arquitectònic, arqueològic, paleontològic, etnològic, documental, bibliogràfic, científic o tècnic mereixen una protecció i una defensa especials, de manera que puguin ésser gaudits pels ciutadans i puguin ésser transmesos en les millors condicions a les generacions futures". Per tant, cal entendre que qualsevol element amb rellevància cultural del país, també doncs a nivell municipal, forma part del patrimoni cultural català i és protegit genèricament per la llei.

Finalment val a dir que Polinyà disposa del Pla General d'Ordenació Urbana vigent des de 2003 com a instrument legal on, malgrat no incloure's cap inventari de béns a protegir, es desenvolupen les normes de protecció de béns culturals i naturals: "L'àrea de protecció urbanística de les restes arqueològiques i de les edificacions històriques o d'interès situades en sòl urbà queda definida per una línia homotètica situada a 25 metres de distància del perímetre exterior de l'objecte a protegir".

Estat de conservació

A nivell general, l'estat de conservació del patrimoni cultural de Polinyà és bo, tot i que en un 18 % dels casos els béns es troben en mal estat i en un altre 18 % l'estat és regular. Aquest percentatge està influït per l'estat d'alguns dels jaciments arqueològics, molts dels quals localitzats durant la primera meitat del segle passat. D'altres es troben en zones de conreu i s'han vist afectats pels treballs del camp. D'altra banda, cal prendre amb compte les estadístiques per aquest grup, ja que en tractar-se majoritàriament de jaciments sota la cota 0 es fa difícil determinar-ne l'estat.

D'altra banda, cal destacar que si bé habitualment els edificis situats en àmbits rurals es troben en pitjor estat respecte dels àmbits urbans, aquest no és el cas a Polinyà, ja que en la major part de les masies que es conserven, aquestes són habitades i han estat objecte d'algun tipus de manteniment.

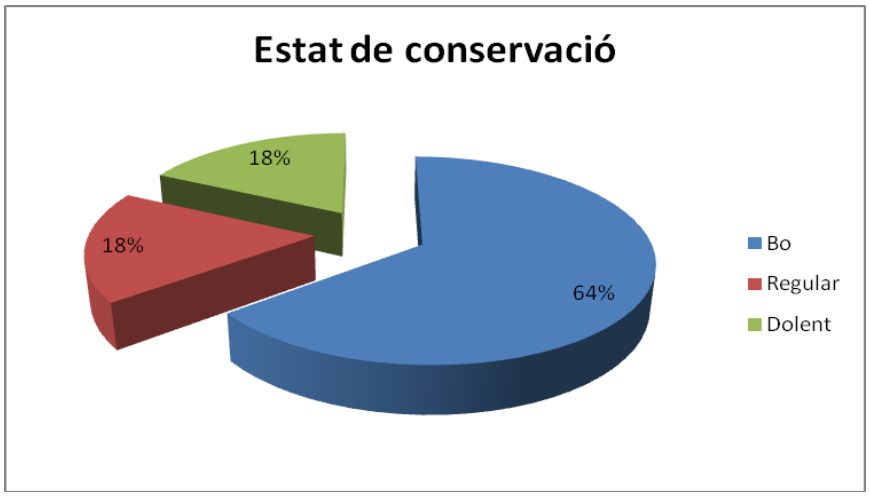

Cronologia

Podem observar en aquest camp que la major part dels béns (41%) són datats d'època contemporània, que comprèn des del segle XIX fins als nostres dies. Aquest percentatge elevat és en part degut a que la majoria d'espècimens botànics s'han ubicat en aquest període, així com gran part de rellotges de sol i els dos elements urbans i les manifestacions festives tal i com les coneixem avui. Destaquen les dues úniques cases que s'han fitxat en el nucli urbà, la Germandat i ca l'Enriqueta, fitxada a partir del seu transformador, que data de l'any 1919.

El nombre de béns datats en època moderna (16) reflecteixen majoritàriament més que un moment de fundació, una època en què la majoria de cases tant del nucli urbà com del medi rural van ser objecte d'obres. Com s'ha vist, en el nucli urbà gairebé no s'ha fitxat cap element, mentre que la gran majoria de masies s'han situat en aquest període tot i les arrels medievals que de ben segur, d'acord amb la toponímia del lloc, totes tenen. Destaquen en aquest apartat tres elements de gran interès, com són l'aqüeducte de ca n'Oller, el forn de can Rovira i el pou de glaç. Es tracta en tots els casos d'elements que no han estat mai estudiats i per tant es fan difícils de datar, tot i que en els dos primers casos, la seva fàbrica és indicativa d'aquest període. Pel que fa al pou de glaç, tot i no haver-lo visitat es situa en aquest període a partir del fet que moltes construccions d'aquest tipus s'han pogut datar del segle XVII. Tanmateix no es descarta que pugui ser anterior.

Pel que fa a l'època medieval està principalment representada pel temple romànic de sant Salvador i el jaciment arqueològic que es va excavar en el seu interior, algunes estructures en els jaciments de ca n'Oller i el camí de Sant Jaume,tot i que com s'ha vist, caldria situar gran part de les masies incloses en aquest període.

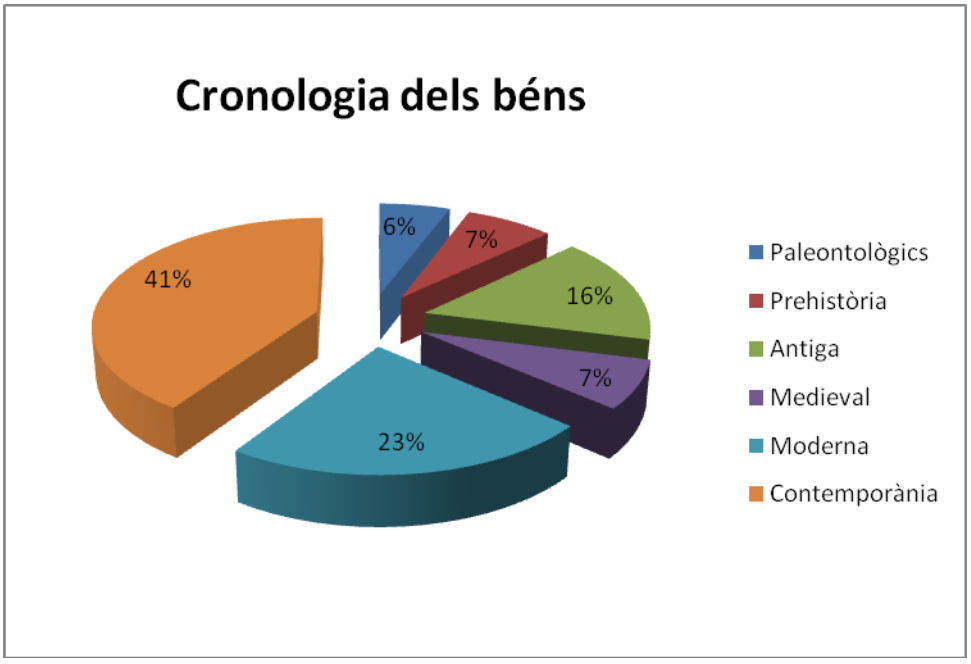

Finalment les èpoques antiga i prehistòrica es troben representades pels jaciments arqueològics, essent molt més nombrosos, com s'ha vist, els d'època romana.

5.8. Elements no fitxats

En el Mapa de Patrimoni Cultural de Polinyà no s'han inclòs una sèrie d'elements que inicialment eren potencialment objecte d'inventari, estudi o, si més no, valoració. Tanmateix, després de ser contemplats o visitats, s'ha optat per descartar-los. Es tracta de diversos elements que malgrat ser interessants pel que representen per la història del municipi, especialment la recent, o bé no reuneixen suficients característiques rellevants culturalment per ser inclosos en l'estudi, bé han perdut bona part d'aquestes valors. Cal destacar en aquest conjunt algunes de les fonts i pous esmentades o relacionades per les fonts orals, per tractar-se únicament de surgències d'aigua o per haver estat obrats de tal manera que hagin perdut part de les característiques que haurien menat a fitxar-lo, com és el cas del pou del carrer del Sol.

ELEMENT	MOTIU D'EXCLUSIÓ
Can Marata	Casa enderrocada l'any 1996
Can Farreras	Casa enderrocada
Can Serra	Casa enderrocada l'any 2006
Rellotge de sol de can Serra	Casa enderrocada l'any 2006
Rellotge de sol de can Rafel	Casa enderrocada
Carrer del pont	Carrer reformat i pont desaparegut

En segon lloc tampoc no s'han fitxat un seguit de masos que, tot i trobar-se inclosos en algun dels catàlegs esmentats i ser coneguts i donar nom a l'indret on es troben, han estat enderrocats. Es tracta de can Marata, can Farerras i can Serra. També alguns dels rellotges de Sol inclosos en l'Inventari de la Societat de Gnomònica han estat exclosos, com ara el de la masia enderrocada de can Serra i el de can Rafel, al carrer Major, 32, casa que va ser també enderrocada.

Un altre punt d'interès remarcable susceptible de ser fitxat i que finalment s'ha optat per descartar és d'una banda, el carrer major i, a l'altra banda de la riera, els carrers Ramoneda, del Sol i del Pont, que van donar orígen a aquest pol del nucli urbà. Si bé es conserven fotografies de la primera meitat de segle on aquests carrers conservaven la seva fesomia original, a partir de mitjan d'aquell segle molts dels elements que els caracteritzaven es van anar perdent, com és el cas del pont que donava nom al carrer. És cer que encara es poden observar cases del tipus planta baixa i primer pis, però la gran majoria o bé han estat construïdes de nou o bé han emmascarat la fesomia de les originals fins al punt de no poder-les reconèixer a partir de les fotos d'arxiu.

Val a dir, com s'ha avançat a l'inici d'aquesta memòria, que alguns d'aquests elements podrien tornar a incloure's en el mapa de patrimoni. Futurs estudis històrics també podrien aportar nova informació que motivés noves inclusions, sobretot en el cas de cases i masos que avui semblen completament reformats o enderrocats.

D'altra banda, no es pot concloure aquest capítol sense fer esment a la bomba, punt on s'anava a cercar aigua, a rentar la bogada i lloc de trobada de grans i joves, que va desaparèixer en remodelar-se l'entrada al nucli urbà. Tanmateix encara és recordada per gran part de la població major de seixanta anys. Per aquest motiu de li va dedicar una rotonda l'any 2018, que sí que ha estat incorporada en el mapa de patrimoni.

Dos dels elements no fitxats: can Marata i can Farreras. Fotos extretes d'"Història gràfica de Polinyà, p. 66.

BIBLIOGRAFIA

AINAUD, Joan. 1989. “Mestre de Polinyà”. Millenum: historia i art de l’església catalana, 148-49. Barcelona. Generalitat de Catalunya.

AINAUD, Joan. 1986. “Pintures murals de Polinyà”. Thesaurus: l’art als bisbats de Catalunya, 1000-1800, 36-37. Barcelona. Fundació Caixa de Pensions.

ALBERDI, M. Teresa. 1971. Primer ejemplar completo de un Tetralophodon longirostris Kaup, 1835, encontrado en España. Estudios Geológicos, col. XXVII, p. 181-196.

ALTURO I PERUCHO, Jesús. 1985. Diplomatari de Polinyà del Vallès. Aproximació a la història d’un poble del segle X al XII. Monografies Faventia. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra, 1985.

ALTURO I PERUCHO, Jesús. 1985. *Polinyà del Vallès del segle X al XII. Estudi històric i diplomàtico-paleogràfic.* a "Arrahona" II època. núm. 17. Sabadell, Museu d'Història de Sabadell, pàgs. 23-62.

ALTURO I PERUCHO, Jesús. 1985. *L'Arxiu Antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200. (Aproximació històrico-lingüística)*. Barcelona, Fundació Noguera, docs. 50, 118, 517.

ALTURO I PERUCHO, Jesús. 1990. “La toponímia de Polinyà del vallès els segles X, XI i XII”. Medievalia, 9, 1990: 19-30.

ALTURO I PERUCHO, Jesús. 2005. “Polinyà del Vallès: fonts i noves dades per a la reconstrucció de la seva historia”. *Arraona* 29, 2005: 132-147.

ALTURO I PERUCHO, Jesús; ALAIX, Tània. 2016. L’església de Sant Salvador de Polinyà i les seves Pintures. Seminari de Paleografia, Codicologia i Diplomàtica.

BURON, Vicenç. 1980. Les esglésies romàniques a Catalunya: guia. 2a ed. Barcelona. Arestudi, 1980.

CARBONELL, Eduard. 1976. *El romànic català*. Barcelona, Edicions 62.

CASTELL PEIG, Andreu. 1961. “L’art sabadellenc”. Edicions Riutort. Sabadell, 1961: 288.

DALMASES, Núria de; PITARCH, Antoni J. 1986. Els inicis i l’art romànic, s. IX-XII. Història de l’art català. Vol. 1. Barcelona, Edicions 62.

DÍAZ, J. [*et al*.]. 1995. *El Vallès fa 6.000 anys: els primers agricultors i ramaders. Exposició 5 d'octubre de 1995-15 de febrer de 1996.* Terrassa: Fundació Cultural de la Caixa de Terrassa.

ENRICH, Roser. 1990. Les tombes de tègula al Vallès. Un exemple: Ca n’Humet de Dalt (Polinyà). Arrahona III, núm. 6. Sabadell, 1990.

ENRICH, Roser. 1993. Ca n'Humet de Dalt (Polinyà). Anuari d'intervencions arqueològiques de Catalunya. Època Romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Servei d'Arqueologia. Barcelona, 1993.

ENRICH, Roser; CASAS, Teresa. 1986. Memòria d'excavació arqueològica Can Humet de Dalt. Polinyà (Vallès Occidental). Memòria núm. 740. Arxiu DGPC. Actualment en línia.

ESTRADA, Josep. 1969. Vias y poblamiento romano en el área de Barcelona.

FÀBREGAS. Carles. 2013. Catàleg de camins municipals de polinyà. Estudi dirigit per Valentín Aceña i Marta Hernández. Àrea de Territori i Sostenibilitat de la Diputació de Barcelona. Inèdit.

FARELL, Joan; MASVIDAL, Agustí. 1985. Ca n'Alzina. Del terme de Sabadell. Ed. Via Gràfica. Sabadell, 1985.

GARCIA I LLINARES, Gemma. 1996. Excavació arqueològica d'urgència a Can Padró (Polinyà, Vallès Occidental). Memòria núm. 2440. Arxiu DGPC. Actualment en línia.

GUDIOL, Josep. 1919. "Mes pintures murals". *La Veu de Catalunya* 29, num. 7331. 15.9.1919, pag. 5.

JIMÉNEZ, E. 2000. Tortugas gigantes fósiles de la província de Segovia (Castilla y León, España).Nueva localidad: Chañe. *Studia Geologica Salmanticensia*, 36. P. 109-115.

KHUN, Charles, L. 1930. Romanesque mural painting of Catalonia. Cambridge: Harvard University Press.

LAPPARENT, F. DE.2001. "The European turtle fauna from de Triassic to the Present". *Dumerilia.* vol. 4 (3), p.155-217

MAIER, Marc; RODÀ, Isabel. 1984. La romanització al Vallès segons l'epigrafia. Museu d'Història de Sabadell. 1984.

MARTORELL, Jeroni. 1915-20. "Memoria presentada pel SCCM, dels treballs fets els anys 1915-20" *Anuari de l'IEC* 6 (1915-20): 59-64.

MIRÓ, C.; FOLCH, J.; MENÉNDEZ, F.X. "El procés de romanització al curs mig de la riera de Caldes (Vallès Occidental), estat de la qüestió". A: *Actes de les I Jornades Internacionals d'Arqueologia romana.* Granollers, 1987

MUSEU HISTÒRIC MUNICIPAL DE POLINYÀ. 1995. Història gràfica de Polinyà. Ajuntament de Polinyà.

PALOMAR, Jordi; ROS, Xavier. 2002. Memòria de l'excavació paleontològica d'urgència de restes de quelonis a Polinyà (Vallès Occidental). Actualment en línia.

PALLÍ AGUILERA, F. *La Vía Augusta en Cataluña.* Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1985

PARDO, J.. "Transformació del paisatge i organització del poblament en època romana al Vallès Oriental". *Limes.* 0

PUIG I CADAFALCH, Josep. 1915-20. “Noves Pintures Murals”. *Anuari de l’IEC*, 6 (1915-20) pag. 773-74.

ROIG, Jordi. 1999. Memòria de la intervenció arqueològica a l’església de Sant Salvador de Polinyà (Polinyà, Vallès Occidental). Memòria núm. 3712. Arxiu DGPC. Actualment en línia.

ROIG, Jordi; COLL, Joan Manuel. 2003. Intervenció arqueològica a l’església de Sant Salvador de Polinyà (Polinyà, Vallès Occidental): de la vila Pauliano a la parròquia de Sant Salvador. II Congrés d’Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Els conjunts monàstics. Intervencions arqieològiques 1998-2002. Eines, elements d’indumentària i armament en contextos arqueològics. Sant Cugat del Vallès, 18-21 d’abril de 2002: 721-734.

ROIG i BUXÓ, J. "Memòria de la intervenció arqueològica Polígon Industrial Llevant - Sector C - Punt Arqueològic 1 i 2 (Polinyà, Vallès Occ.) 15 - 31 maig 2006 i 2-16". Any: 2006. Núm. Mem: 9560. DGPC.

SANTAFÈ-LLOPIS, J. Vte; CASANOVAS-CLADELLAS, M. L. 1992. Los Rinocerótidos (Mammalia, Perissodactyla) de la localidad vallesiense de Polinyà 8Barcelona). *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona*, 2. P. 45-67.

SAURA, Pau (1986). "Primeres dades sobre el poblament romà de Santa Perpètua de Mogoda". Estudios de la antigüedad 3, Áreas de prehistoria, arqueología e historia antigua. Pág. 137-140. Universidad Autónoma de Barcelona.

SUREDA, Joan. 1992. “Pintures murals de sant Salvador de Polinyà”. *Catalunya medieva*l, 80-81. Barcelona, Lunwerg, cop.

VILA, Juan. 1927. Memoria de los trabajos realizados en la excavaciones de las cercanías del Real Santuario de Nuestra Señora de la Salut de Sabadell. Imprenta Ribera.

Netgrafia:

https://polinya.cat

sig.gencat.cat/portalsigcultura.html

https://patrimoniindustrial.cat

http://www.icc.cat/vissir3

www.poblesdecatalunya.cat

sitmundiba

http://www.gnomonica.cat

http://www.gencat.cat

http://www.diba.cat

http://www.idescat.cat/

http://calaix.gencat.cat/handle/10687/8226#page=1

Diputació Barcelona

Comte d'Urgell, 187
Edifici del Rellotge
08036 Barcelona
Tel. 934 022 566
Fax 934 022 825
o.patrimonic@diba.cat
www.diba.cat/opc